

UDK 81'374:81'42:81'23

**LUG‘ATLARNING ASSOTSIATIV TAJRIBA ASOSIDA DISKURSIV TAHLILI
(O‘QUV IZOHLI VA FUNDAMENTAL LUG‘ATLAR)**

Tosheva Dilbar Muzaffar qizi

Qarshi davlat universiteti Mustaqil izlanuvchisi, PhD

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quv va fundamental lug‘atlarda berilgan leksik birliklarning assotsiativ tajriba asosidagi diskursiv xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot ingliz va o‘zbek tillari materiallari asosida olib borilib, lug‘at izohlari bilan til egalarining real kognitiv ongida shakllangan assotsiativ maydon o‘rtasidagi farqlar aniqlandi. Assotsiativ tajriba natijalari diskursiv tahlil yordamida izohlanib, leksik birliklarning madaniy, ijtimoiy va kognitiv komponentlari ochib berildi. Tadqiqot o‘quv lug‘atlarini tuzish, til o‘qitish metodikasi hamda qiyosiy tilshunoslik sohalarini o‘rganishni qamrab olgan.

Kalit so‘zlar: assotsiativ tajriba, diskursiv tahlil, o‘quv lug‘at, fundamental lug‘at, leksik ong, denotativ izoh, didaktika

**DISCURSIVE ANALYSIS OF DICTIONARIES BASED ON ASSOCIATIVE
EXPERIMENTS (LEARNER’S EXPLANATORY AND FUNDAMENTAL
DICTIONARIES)**

Annotation: This article examines the discursive characteristics of lexical units presented in pedagogical explanatory and fundamental dictionaries based on associative experiments. The study is conducted on the basis of English and Uzbek language materials and identifies discrepancies between dictionary definitions and the associative fields formed in the actual cognitive consciousness of language users. The results of the associative experiments are interpreted through discursive analysis, revealing the cultural, social, and cognitive components of lexical units. The research contributes to the fields of pedagogical lexicography, language teaching methodology, and contrastive linguistics.

Keywords: associative experiment, discursive analysis, pedagogical dictionary, fundamental dictionary, lexical consciousness, denotative definition, didactics

ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ СЛОВАРЕЙ НА ОСНОВЕ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА (УЧЕБНЫЕ ТОЛКОВЫЕ И ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ СЛОВАРИ)

Аннотация: В данной статье анализируются дискурсивные характеристики лексических единиц, представленных в учебных толковых и фундаментальных словарях, на основе данных ассоциативного эксперимента. Исследование выполнено на материале английского и узбекского языков, в результате чего выявлены расхождения между словарными толкованиями и ассоциативным полем, сформированным в реальном когнитивном сознании носителей языка. Результаты ассоциативного эксперимента интерпретируются с использованием дискурсивного анализа, что позволяет выявить культурные, социальные и когнитивные компоненты лексических единиц. Полученные выводы имеют значение для разработки учебных словарей, методики преподавания языков, а также для исследований в области сопоставительного языкознания.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, дискурсивный анализ, учебный словарь, фундаментальный словарь, лексическое сознание, денотативное толкование, дидактика

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda leksik birliklarni o'rganish faqat ularning lug'aviy ma'nosini izohlash bilan cheklanib qolmay, balki ushbu birliklarning til egasi ongida qanday qabul qilinishi va turli diskurslarda qanday funksional yuklama kasb etishini aniqlashni ham taqozo etadi[4: 12–25; 6: 41–56]. Shu jihatdan, o'quv va fundamental lug'atlarning mazmuniy imkoniyatlarini assotsiativ tajriba asosida tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi[1: 33–47]. Assotsiativ tajriba til birliklarining kognitiv va madaniy qatlamlarini aniqlashda samarali psixolingvistik metod bo'lib, u lug'atlarda aks etgan ma'no bilan real nutq ongida mavjud bo'lgan assotsiativ aloqalar o'rtasidagi tafovutlarni ko'rsatib beradi[2: 58–72; 9: 81–94]. Ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish esa turli lingvomadaniy muhitlarda leksik birliklarning diskursiv talqinini ochib berishga xizmat qiladi[11: 101–117]. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi o'quv va fundamental lug'atlardagi leksik birliklarning assotsiativ maydonini aniqlash hamda ularni diskursiv tahlil qilish orqali ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarni ko'rsatishdan iborat. Tilshunoslik va lug'atshunoslik sohalarida so'zlarning ma'nosi va ularning nutqdagi funksiyalari muntazam ravishda o'rganib kelinmoqda[15: 66–79]. An'anaviy lug'atlar ko'pincha leksik birliklarning denotativ va sinonimik izohlarini beradi, biroq zamonaviy lingvistika tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, so'zning ma'nosi faqat lug'at izohida emas, balki til egasining ongida shakllangan assotsiativ va diskursiv maydonlarda ham namoyon bo'ladi. Shu sababli, leksik birliklarni chuqur tahlil qilishda nafaqat lug'at izohini, balki uning kognitiv, madaniy va ijtimoiy jihatlarini ham hisobga olish zarur. Ushbu tadqiqot o'quv lug'atlari va fundamental lug'atlardagi leksik birliklarni qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. O'quv lug'atlari til o'rganuvchilarga mo'ljallangan bo'lib, ularning

asosiy vazifasi – soʻzlarni didaktik jihatdan tushunarli tarzda taqdim etishdir. Fundamental lugʻatlar esa tilning semantik, stilistik va madaniy qatlamlarini kengroq yoritadi, shuningdek, til egasining lingvistik ongidagi soʻzlararo aloqalarni aks ettirishga xizmat qiladi. Til egalarining leksik birliklarga munosabatini oʻrganish uchun assotsiativ tajriba metodikasi qoʻllaniladi. Bu metod soʻzlar bilan bogʻliq birlamchi, erkin assotsiatsiyalarni aniqlash imkonini beradi va shundan kelib chiqqan holda lugʻatlardagi izohlar bilan real lingvistik ong oʻrtasidagi tafovutlar aniqlanishi mumkin. Shu bilan birga, assotsiativ tajriba yordamida madaniyatlararo diskursiv xususiyatlar ham ochib beriladi, chunki turli tillarda bir xil leksik birliklar turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda turlicha qabul qilinadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, tilshunoslikda leksik birliklarning diskursiv va kognitiv xususiyatlarini oʻrganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Natijalar oʻquv lugʻatlarini yaratishda, til oʻrgatish metodikasini takomillashtirishda va tarjima amaliyotida qoʻllanilishi mumkin. Shu bilan birga, tadqiqot ingliz va oʻzbek tillari oʻrtasidagi lingvomadaniy farqlarni aniqlash imkonini beradi va leksik qiyosiy tadqiqotlar uchun yangi metodologik baza yaratadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, oʻquv va fundamental lugʻatlardagi leksik birliklarning assotsiativ maydonini aniqlash va ularni diskursiv tahlil qilish orqali ingliz va oʻzbek tillari oʻrtasidagi oʻxshash va farqli jihatlarni koʻrsatish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tilshunoslik va leksikografiya sohasida lugʻatlarni oʻrganish uzoq yillardan buyon dolzarb tadqiqot yoʻnalishi hisoblanadi[13: 21–35]. Lugʻatlar nafaqat soʻzlarning denotativ maʼnosini aks ettiradi, balki til egasining kognitiv va madaniy ongidagi leksik birliklarning assotsiativ maydonini ham shakllantiradi[9: 53–68]. Shu munosabat bilan tadqiqotlarda fundamental lugʻatlar va oʻquv lugʻatlari oʻrtasidagi farqlar va ularning diskursiv xususiyatlari keng oʻrganilgan. Masalan, Aitchison (2012) “Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon” kitobida leksik birliklarning inson ongidagi strukturasi va assotsiativ aloqalari keng tahlil qilinadi. Muallif til birliklarining lingvistik va kognitiv

qatlamlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashda assotsiativ metodikani samarali deb hisoblaydi. Shu bilan birga, McCarthy (1991) "Discourse Analysis for Language Teachers" asarida til birliklarining diskursiv kontekstdagi ishlatilishi va o'quv jarayonidagi o'rni batafsil yoritilgan. Muallifning fikricha, lug'atdagi so'z izohlari va real nutqdagi assotsiativ aloqalar o'rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Shuningdek, Halliday (1978) "Language as Social Semiotic" kitobida tilning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi funksiyalari tahlil qilingan bo'lib, u leksik birliklarning diskursiv jihatdan qanday shakllanishini ko'rsatadi. Bu tadqiqot mavzusi uchun muhim, chunki ingliz va o'zbek tillaridagi leksik birliklarning assotsiativ maydonlarini o'rganish ijtimoiy-madaniy diskursni hisobga olishni talab qiladi. O'zbek tiliga oid tadqiqotlarda Xojiyev (2015) "Ўзбек тили лексикологияси" asari o'quv va fundamental lug'atlardagi leksik birliklarning semantik va stilistik qirralarini keng yoritadi[7: 44–59]. Muallif ta'kidlaydiki, fundamental lug'atlar til egasining ongidagi so'zlararo aloqalarni aniqroq aks ettiradi, o'quv lug'atlari esa didaktik jihatdan soddalashtirilgan bo'ladi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, Evans va Green (2006) "Cognitive Linguistics: An Introduction" kitobi leksik birliklarning kognitiv tasniflari va madaniyat bilan bog'liqligini tushuntiradi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, til birliklarining assotsiativ maydoni lingvistik ong va madaniy kontekst bilan bevosita bog'liqdir[8: 146–162]. Shu bilan bir qatorda, Nation (2001) "Learning Vocabulary in Another Language" va Schmitt (2000) "Vocabulary in Language Teaching" kitoblarida o'quv lug'atlari orqali til o'rganuvchilarda leksik birliklarni samarali o'rgatish usullari tahlil qilingan[16: 91–107; 17: 118–132]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lug'atdagi so'z izohlari didaktik jihatdan soddalashtirilgan bo'lsa ham, til egasining real ongidagi assotsiativ va diskursiv qatlamni hisobga olish muhimdir. Shuningdek, Karaulov (2010) "Русский язык и языковая личность" kitobida leksik birliklarning til egasining lingvistik ongidagi o'rni, assotsiativ va madaniy kontekst bilan bog'liqligi batafsil tahlil qilingan. Unga ko'ra, fundamental lug'atlar leksik birliklarning ko'p qatlamli ma'nosini aks ettiradi va nutq jarayonida diskursiv funksiyani to'liq bajaradi. Boshqa tadqiqotlarda, masalan, Crystal (2008) "A Dictionary of Linguistics and Phonetics" va Lyons (1995) "Semantics"

kitoblarida, leksik birliklarning semantik tahlili va leksik kognitiv maydonni o‘rganishning nazariy asoslari keng ko‘rib chiqilgan. Bu manbalar tadqiqotning ilmiy bazasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quv va fundamental lug‘atlar, shuningdek, til birliklarining assotsiativ maydoni va diskursiv ishlatilishi o‘rtasidagi munosabatni tadqiq qilish tilshunoslikda dolzarb va amaliy jihatdan foydali masala hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotning metodologik yondashuvi lingvistik, kognitiv va diskursiv tahlil prinsiplariga asoslanadi[12: 201–218]. Tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘quv va fundamental lug‘atlardagi leksik birliklarning assotsiativ maydonini aniqlash va ularni diskursiv tahlil qilish orqali ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlarni ko‘rsatish. Shu munosabat bilan metodologiya bir necha bosqich va yondashuvni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot sifat va miqdoriy tahlilni integratsiyalashgan yondashuv asosida olib borildi[10: 97–111]. Bu yondashuv quyidagi jihatlarni o‘zida mujassam etadi:

Erkin assotsiativ tajriba – lug‘atlarda berilgan leksik birliklarga respondentlar tomonidan hosil qilingan spontan assotsiatsiyalarni aniqlash metodikasi. Ushbu yondashuv orqali har bir leksik birlikning lingvistik ongda shakllangan semantik va diskursiv maydoni o‘rganiladi.

Diskursiv tahlil – olingan assotsiativ javoblar lug‘atdagi izohlar bilan solishtiriladi va leksik birliklarning turli kontekstlarda funksional roli aniqlanadi. Diskursiv tahlil leksik birliklarning madaniy, stilistik va ijtimoiy komponentlarini ko‘rsatishga xizmat qiladi[14: 55–71].

Qiyosiy tahlil – ingliz va o‘zbek tillaridagi leksik birliklarning assotsiativ va diskursiv maydonlarini solishtirish orqali lingvomadaniy va semantik farqlar aniqlanadi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. Assotsiativ metod: Leksik birliklarga birinchi kelgan spontan assotsiatsiyalarni qayd etish va ularni statistik tarzda saralash. Ushbu metod til egasining ongida shakllangan assotsiativ aloqalarni aniqlash imkonini beradi.
2. Diskursiv tahlil: Assotsiativ javoblar va lug‘at izohlarini kontekstual jihatdan o‘rganish, ularning pragmatik, stilistik va madaniy funksiyalarini aniqlash.
3. Qiyosiy metod: Turli tillarda bir xil leksik birliklarning assotsiativ va diskursiv farqlarini tahlil qilish, tilning lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash.
4. Kognitiv-lingvistik yondashuv: Lug‘atdagi leksik birliklarning inson ongidagi tasavvurlar, konseptual sxemalar va assotsiativ maydon bilan bog‘liqligini aniqlash.

Natijalar va Muhokama

Assotsiativ tajriba va diskursiv tahlil:

Tadqiqotda fundamental va o‘quv lug‘atlar asosida leksik birliklarning assotsiativ maydoni o‘rganildi. Diskursiv tahlil bu natijalarni kontekst bilan bog‘lab, har bir leksik birlikning til va madaniyatdagi funksiyasini aniqlashga xizmat qildi.

Misol 1: Ingliz tilidagi freedom;

Assotsiativ tajriba natijasi: Respondentlar tomonidan hosil qilingan asosiy assotsiatsiyalar: “choice” (tanlov), “rights” (huquqlar), “democracy” (demokratiya), “independence” (mustaqillik).

Diskursiv tahlil: Fundamental lug‘atda freedom so‘zi keng kontekstlarda ishlatiladi: siyosiy matnlar, shaxsiy rivojlanish va ta’lim diskursi. Diskursiv tahlil shuni ko‘rsatadi: so‘zning ma’nosi faqat denotativ “erkinlik” bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy-huquqiy va madaniy kontekstni ham aks ettiradi. O‘quv lug‘atida esa so‘zning izohi ko‘proq denotativ: “erkin bo‘lish holati”. Shuning uchun til o‘rganuvchisi kengroq diskursiv ma’noni o‘rganish imkonidan cheklangan bo‘ladi.

Misol 2: O‘zbek tilidagi ozodlik;

Assotsiativ tajriba natijasi: Respondentlar tomonidan hosil qilingan asosiy assotsiatsiyalar: “mustaqillik”, “xalq”, “vatan”, “adolat”.

Diskursiv tahlil: Fundamental lug‘atda ozodlik leksik birliklari ko‘proq ijtimoiy va madaniy kontekstga bog‘langan. Masalan, tarixiy matnlarda u xalqning mustaqilligi bilan bog‘liq. Diskursiv tahlil shuni ko‘rsatadi: ozodlik o‘zbek tilida shaxsiy huquqlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, lekin asosiy kontekst kollektiv va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq. O‘quv lug‘atlari esa ko‘proq denotativ: “erkin bo‘lish” kabi soddalashtirilgan ta’rif beradi.

Ingliz tilida leksik birliklar assotsiativ jihatdan individualistik va kontseptual boy. O‘zbek tilida esa, leksik birliklar assotsiativ jihatdan kollektiv va madaniy kontekstga bog‘langan. Fundamental lug‘atlar har ikki til uchun diskursiv boylikni ko‘rsatadi, o‘quv lug‘atlari esa faqat denotativ asosni beradi[16: 144–159]. Yuqoridagi misollar shuni ko‘rsatadiki, assotsiativ tajriba leksik birliklarning mental ongda joyini aniqlash imkonini beradi. Diskursiv tahlil ushbu assotsiatsiyalarni kontekst bilan bog‘lab, ularning stilistik, pragmatik va madaniy qatlamlarini ochib beradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi leksik birliklar assotsiativ va diskursiv jihatdan turlicha, bu esa lingvomadaniy tafovutlarni ko‘rsatadi. Shunday qilib, assotsiativ tajriba va diskursiv tahlil birlashganda, lug‘atlarni nafaqat denotativ, balki kognitiv va diskursiv jihatdan ham chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Assotsiativ tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilidagi success leksik birligi respondentlar ongida asosan money, career, achievement kabi assotsiatsiyalar bilan bog‘langan. O‘zbek tilidagi muvaffaqiyat so‘zi esa mehnat, nasiba, obro‘ birliklari bilan yaqin assotsiativ aloqaga ega ekanligi aniqlandi. O‘quv lug‘atlarda mazkur so‘zlarning izohi ko‘pincha soddalashtirilgan va neytral tarzda berilgan bo‘lsa, fundamental lug‘atlarda ularning kengroq semantik va stilistik qamrovi aks ettirilgan. Assotsiativ tajriba natijalari fundamental lug‘atlar mazmunining real til ongiga nisbatan yaqinroq ekanini ko‘rsatdi.

Olingan natijalar ingliz tilida individualistik diskursning ustuvorligini, o‘zbek tilida esa ijtimoiy va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq diskursning kuchli ekanini tasdiqlaydi. Bu holat leksik birliklarning assotsiativ maydonida yaqqol namoyon bo‘ladi. Diskursiv tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quv lug‘atlari til o‘rganuvchilar uchun qulay bo‘lsa-da, ularning assotsiativ va madaniy qatlamni to‘liq yoritish imkoniyati cheklangan. Shu sababli, o‘quv lug‘atlarini tuzishda assotsiativ tajriba natijalarini inobatga olish muhim hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quv va fundamental lug‘atlardagi leksik birliklarning assotsiativ maydoni va diskursiv funksiyasi o‘rtasida sezilarli farqlar mavjud. Olingan ma’lumotlar ikki asosiy yo‘nalishda tahlil qilindi: (1) leksik birliklarning assotsiativ potentsiali va (2) ularning diskursiv kontekstlarda ishlatilishi. Assotsiativ tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, fundamental lug‘atlardagi leksik birliklar ko‘proq madaniy va kontekstual assotsiatsiyalarga ega. Masalan, ingliz tilidagi freedom so‘zi fundamental lug‘atda nafaqat “erkinlik” denotativ ma’nosini beradi, balki ijtimoiy, siyosiy va tarixiy kontekstlar bilan bog‘liq bir qator assotsiatsiyalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, o‘quv lug‘atidagi izohlar ko‘pincha denotativ va didaktik jihatdan cheklangan bo‘lib, foydalanuvchilarning ongida shakllangan keng assotsiativ maydonni to‘liq aks ettirmaydi. O‘zbek tilida ham shunga o‘xshash tendensiya kuzatildi: masalan, ozodlik so‘zi fundamental lug‘atda madaniy va tarixiy kontekstlar bilan boy assotsiativ qirralarga ega bo‘lsa, o‘quv lug‘atida berilgan izohlar ko‘pincha faqat leksik denotatsiyani o‘z ichiga oladi. Bu farq til birliklarining mental ongidagi kognitiv xaritalarini yanada aniqroq ko‘rsatadi va fundamental lug‘atlarning diskursiv imkoniyatlarini ta’kidlaydi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilidagi leksik birliklarning assotsiativ maydoni o‘zbek tiliga nisbatan kengroq va ko‘proq individualistik tasavvurlar bilan bog‘liq, o‘zbek tilida esa assotsiativ maydon ko‘proq kollektivistik, madaniyatga bog‘liq va ijtimoiy kontekstga asoslangan. Bu natija Halliday (1978) va Evans & Green (2006) fikrlarini tasdiqlaydi, ya’ni leksik birliklar turli madaniyatlarda turlicha diskursiv rol bajaradi.

Diskursiv tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, fundamental lug'atlar leksik birliklarning konnotativ, stilistik va pragmatik qatlamlarini aniqlash imkonini beradi. Masalan, ingliz tilidagi responsibility so'zi fundamental lug'atda turli diskurslarda – ta'lim, biznes va ijtimoiy mas'uliyat kontekstlarida turlicha ishlatilishi ko'rsatilgan. O'quv lug'atlari esa ko'proq semantik izohga e'tibor qaratadi, pragmatik yoki stilistik farqlarni hisobga olmaydi. O'zbek tilida fundamental lug'atlarda leksik birliklar diskursiv jihatdan boy kontekstlarga ega. Masalan, do'stlik so'zi faqat ijtimoiy ma'noni emas, balki madaniy qadriyatlar va shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq ko'p qatlamli assotsiatsiyalarni aks ettiradi. Bu natija Хожиев (2015) va Караулов (2010) tadqiqotlari bilan uyg'un keladi, chunki ular fundamental lug'atlarni kognitiv va madaniy kontekst bilan bog'lashning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillari leksik birliklari assotsiativ va diskursiv qirralar jihatidan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tilida leksik birliklarning assotsiativ maydoni individualistik va kontseptual jihatdan keng, u ko'proq shaxsiy ong bilan bog'liq. O'zbek tilida esa assotsiativ maydon ijtimoiy va madaniy kontekstga bog'liq bo'lib, kollektiv qadriyatlarni aks ettiradi. Shu bilan birga, fundamental lug'atlar har ikki tilda leksik birliklarning pragmatik va stilistik boyligini ko'rsatadi. Bu tadqiqot natijalarining lingvistik va metodik ahamiyatini oshiradi, chunki u lug'at yaratishda va til o'rgatishda assotsiativ va diskursiv elementlarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Fundamental lug'atlar til egasining mental ongida leksik birliklarning keng assotsiativ va diskursiv maydonini aks ettiradi. O'quv lug'atlari esa didaktik jihatdan soddalashtirilgan bo'lib, til o'rganuvchilarga asosiy denotativ ma'nolarni yetkazishga xizmat qiladi. Qiyosiy tahlil ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi lingvomadaniy farqlarni aniq ko'rsatadi va til o'rgatish jarayonida madaniy kontekstni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosa

Assotsiativ tajriba o'quv va fundamental lug'atlarni qiyosiy tahlil qilishda samarali metod hisoblanadi. Fundamental lug'atlar leksik birliklarning kognitiv va diskursiv

xususiyatlarini to‘liqroq aks ettiradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi assotsiativ maydonlar lingvomadaniy farqlar bilan belgilanadi. O‘quv lug‘atlarini takomillashtirishda diskursiv va assotsiativ omillarni hisobga olish zarur. O‘quv va fundamental lug‘atlar leksik birliklarning assotsiativ va diskursiv maydonlarini turlicha aks ettiradi. Fundamental lug‘atlar til egasining mental ongidagi leksik birliklararo assotsiativ aloqalarni yanada keng va boy shaklda ifodalaydi, shuningdek, ularning stilistik, pragmatik va madaniy kontekstlarini chuqurroq ko‘rsatadi[9: 77–93]. Shu bilan birga, o‘quv lug‘atlari denotativ jihatdan soddalashtirilgan va didaktik vazifaga yo‘naltirilgan bo‘lib, til o‘rganuvchilarga asosiy ma’nolarni yetkazishga xizmat qiladi, lekin real lingvistik ongidagi assotsiativ maydonni to‘liq aks ettirmaydi.

Tadqiqot natijalaridan ko‘rinib turibdiki, ingliz va o‘zbek tillari leksik birliklari assotsiativ va diskursiv jihatdan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tilida leksik birliklar ko‘proq individualistik assotsiatsiyalar va kontseptual boylik bilan xarakterlanadi, o‘zbek tilida esa assotsiativ maydon ijtimoiy va madaniy kontekstga bog‘liq, kollektiv qadriyatlarni aks ettiradi. Ushbu qiyosiy farqlar lingvistik ong va madaniyatlararo diskursni o‘rganishda muhim ilmiy jihat sifatida e’tiborga olinishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot lingvistik, kognitiv va diskursiv tahlilni integratsiyalashgan metodologiya asosida olib borilgan bo‘lib, leksik birliklarning mental ongidagi joyini aniqlash va ularni kontekstual tahlil qilishning samarali yo‘nalishini o‘zida mujassam etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 2010.
2. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 2011.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004.

4. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. – Oxford: Blackwell, 2012.
5. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
6. Sternberg R. Cognitive Psychology. – New York: Cengage Learning, 2016.
7. Хожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 2015.
8. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969.
9. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: УРСС, 2003.
10. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Наука, 1963.
11. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.
12. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.
13. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2005.
14. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.
15. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000.
16. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – М.: ТетраСистемс, 2008.
17. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ, 2007.
18. Saussure, F. de. Course in General Linguistics. – London: Duckworth, 1983.